

PROVET I PSYKOLOGI 30.3.2016 BESKRIVNING AV GODA SVAR

De beskrivningar av svarens innehåll och poängsättningar som ges här är inte bindande för studentexamensnämndens bedömning. Censorerna beslutar om de kriterier som används i den slutgiltiga bedömningen.

Det viktigaste kriteriet vid bedömningen av provet i psykologi är att svaret är väl förankrat i empiriskt härledd, forskningsbaserad kunskap och centrala psykologiska teorier. I psykologin undersöker man människans utveckling, mänskligt beteende och psykologiska processer samt psykisk hälsa utgående från flera kompletterande perspektiv, dvs. det biologiska, det beteendeorienterade, det kognitiva samt känslornas, motivationens och det sociokulturella perspektivet. Examinanden ska kunna utnyttja de olika psykologiska kunskapsperspektiven på ett naturligt sätt vid granskningen av psykiska fenomen och processer.

I provet i psykologi bedöms också examinandernas beredskap att förstå psykologiska undersökningar och forskningsmetoder inklusive undersökningsuppläggning, tolkning av resultat samt bedömning av undersökningens reliabilitet och validitet. Uppgifterna i psykologi kan innebära att man ska beskriva psykologiska fenomen men också att man ska kunna utvärdera, diskutera och förklara samt göra jämförelser utifrån olika perspektiv. I flera uppgifter kan också ämnesgränserna överskridas.

En central grund för bedömningen är hur djupgående examinandens psykologiska insikter är, vilken förmåga han eller hon har att tillämpa kunskapen och att granska den kritiskt. För att komma upp till de högsta poängen räcker det inte med att man endast utantill upprepar fakta ur läroboken. En del av uppgifterna förutsätter att man har beredskap att på psykologiska grunder analysera aktuella händelser och fenomen. I bedömningen fäster man särskild vikt vid hur mogen framställningen är och hur väl examinanden är förtrogen med den psykologiska kunskapen. Examinanden bör svara på det som frågas efter i uppgifterna. De fakta och påståenden som presenteras i svaret bör vara klara och tydliga. Utöver detta beaktar man vid bedömningen hur väl strukturerat svaret är i form av en logisk helhet som följer en klar röd tråd.

Uppgift 1

I ett bra svar är begreppen korrekt definierade. Med självkänsla avses individens uppfattning om sitt eget värde; den upplevda självförmågan eller själveffektiviteten är individens tilltro till sin förmåga att uppnå mål som han eller hon ställt upp för sig eller att klara av uppgifter som han eller hon föresatt sig att utföra. Med attributionsstil avser man individens sätt att tolka och förklara sina egna eller andras framgångar och misslyckanden. Både självkänsla och upplevd självförmåga är centrala uppfattningar en person har om sig själv, och om en människa har en god självkänsla är hennes upplevda självförmåga i allmänhet också god och tvärtom. Upplevd självförmåga är dock ett mera konkret och begränsat begrepp än självkänsla. Den upplevda självförmågan är ofta knuten till uppgiften – en person kan ha en god tilltro till sig själv som t.ex. fotbollsspelare, däremot kanske inte som skribent. Eftersom den upplevda självförmågan är konkret så kan den också bättre förutsäga och stöda motivationen och prestationerna. Självkänsla och attributionsstil är kopplade till varandra. Den optimistiska attributionsstilen hör ihop med en god självkänsla. Ifall man har en dålig självkänsla förklarar man ofta sina egna misslyckanden med inre och bestående egenskaper. God upplevd självförmåga på ett specifikt område har samband med en allmänt optimistisk inställning till att man nog klarar sig i olika situationer, medan svag själveffektivitet har samband med pessimistiska attributioner.

3 p. De valda begreppen är korrekt definierade och deras inbördes relationer är i huvudsak riktigt framställda.

5 p. De valda begreppen definieras och sambanden mellan dem utreds på ett korrekt och insiktsfullt sätt. Relationerna mellan begreppen konkretiseras med väl valda exempel eller förklaras utifrån en bredare teoretisk grund.

Uppgift 2

I ett bra svar kan styrkorna behandlas t.ex. med hjälp av studiemotivation eller studiemetoder. När studiemotivationen är god (inre motivation) är det lättare att få de yttre omständigheterna att fungera. I den studerandes berättelse handlar det om att göra upp en tidtabell och att hålla fast vid den, och att välja en studieomgivning som stöder läsandet samt att förbereda sig i god tid. Studiemetoder som stöder inläringen är olika studiematerial (böcker och föreläsningssanteckningar), tidsmässig spridning av läsandet, djupinriktat studerande vilket bl.a. innebär att i förväg förbereda sig för föreläsningarna samt att utnyttja stödet från lärare och kamrater. För att orka bra behövs också vila och fritid. Måttliga mängder koffein i form av en kopp kaffe före provet kan enligt undersökningar höja energinivån på ett lämpligt sätt. Och att prata med en kamrat kan minska onödigt spänning, om kamraten inte har för vana att genom ältande överdriva problemen.

3 p. Svaret tar upp flera faktorer som stöder läsandet och dessa analyseras i någon mån ur ett inlärnings- och motivationsperspektiv.

5 p. Examinanden lyfter fram de faktorer i den studerandes berättelse som stöder läsandet och analyserar dessa på ett ingående och sakligt sätt utgående från teorier om inläring och studiemotivation.

Uppgift 3

I ett bra svar kan examinanden förknippa hippocampus med ett flertal kognitiva funktioner (t.ex. minnet och kognitiva kartor). Examinanden kan förknippa t.ex. hjärnskakningar hos fotbollsspelare med skador på hjärnan (trauman). I ett förtjänstfullt svar inser examinanden sambandet mellan antalet hjärnskakningar och mera omfattande skador på hjärnan och allvarigare kognitiva försämringar, och kan närmare förklara mekanismen genom vilken skadan kan ha uppkommit och vilka långsiktiga skador som kan tänkas ha uppstått (t.ex. demens). I ett förtjänstfullt svar kan examinanden också diskutera den kompensande effekten av spelandet och den träning som spelandet innebär, eller sambandet mellan fysisk träning, stress och hippocampus.

3 p. Examinanden ser sambandet mellan skador på hippocampus och någon av de kognitiva funktioner som är förknippade med den här delen av hjärnan (t.ex. minnet) och kan motivera sitt svar på psykologiska grunder.

5 p. Examinanden diskuterar och förklarar de kognitiva följderna av skador på hippocampus på ett sakkunnigt sätt. I svaret utnyttjar han eller hon på ett mångsidigt sätt kunskaper baserade på hjärnforskning och kognitiv psykologi.

Uppgift 4

I ett bra svar förstår examinanden att förvrängningar av varseblivningen har att göra med uppmärksamheten. Examinanden kan på ett djupgående sätt diskutera blindhet till följd av ouppmärksamhet (inattention blindness). Det är ett fenomen som innebär att vi kan undgå att lägga märke till även mycket viktiga saker eftersom vi koncentrerar oss på något annat, och detta förhindrar oss från att uppmärksamma sådant som faller utanför vårt fokus. Examinanden behandlar uppmärksamhetens olika delfenomen och vilka deras möjliga roller kan vara (t.ex. viljestyrd uppmärksamhet, selektiv uppmärksamhet) i förhållande till försökspersonens grupperna (t.ex. inre modeller, expertis), eventuellt också teorier om regleringen av uppmärksamheten. I ett förtjänstfullt svar kan man dryfta andra möjliga förklaringar, t.ex. faktorer i synperceptionen eller övrigt på hjärnnivå, eller effekten av eventuella störningar (neglect, ADD).

3 p. Examinanden förstår att förvrängningen av varseblivningen har att göra med uppmärksamheten eller någon annan sannolik kognitiv mekanism.

5 p. Examinanden förmår på ett djupare plan diskutera hur blindhet till följd av ouppmärksamhet (inattention blindness) leder till varseblivningsförvrängning. Examinanden diskuterar djupt och ingående hur uppmärksamheten och regleringen av den inverkar på varseblivningen av stimuli. Examinanden kan t.ex. behandla hur försökspersonens inre modeller och sakkunskap påverkar regleringen av den viljestyrda och selektiva varseblivningen.

Uppgift 5

I ett bra svar beskriver examinanden noggrant något av minnets delområden och svårigheter förknippade med detta. Möjliga delområden handlar exempelvis om minnets varaktighet (t.ex. sensoriskt minne, arbetsminne och lagringsminne), om minnesmodaliteter (t.ex. auditivt, visuellt), om minnesfunktioner (t.ex. episodiskt minne, kunskapsminne och färdighetsminne). Examinanden beskriver insiktsfullt hur störningar på dessa delområden inverkar på individens vardag. I ett förtjänstfullt svar kan paralleller dras till beskrivningar av klassiska patientfall gällande störningar i minnet (t.ex. HM). Examinanden kan också beskriva de hjärnområden eller hjärnskador som kan ligga till grund för störningarna eller behandla minnesprocesserna (t.ex. lagring, framplockning och identifiering).

3 p. Examinanden beskriver något av minnets delområden, beskriver störningar eller skador förbundna med detta och analyserar på ett allmänt plan hur individens aktivitet påverkas av skadorna.

5 p. Examinanden beskriver mera ingående det valda delområdet av minnet och hur skador på det kommer till uttryck samt analyserar djupt och mångsidigt hur individens verksamhet påverkas av störningar inom detta minnesområde. Förtjänstfullt kan svaret bli ifall det förankras i klassiska patientfall eller bygger på analys av bakomliggande hjärnskador och minnesprocesser.

Uppgift 6

I ett bra svar presenterar examinanden synvinklar som anknyter både till emotioner och till kognitioner gällande förälskelse, och förstår hur stark växelverkan mellan dessa ofta är. I svaret kan man behandla olika uppfattningar och definitioner av kärlek, såsom Sternbergs teori om kärlek som beskriver de tre uttrycken för kärlek: närhet, passion och bindande engagemang, som ingår i olika former av kärlek, t.ex. romantisk eller kamratlig kärlek. Förälskelse hör framför allt ihop med parförhållanden. Men examinanden kan också behandla anknytningsrelationerna mellan föräldrar och barn och hur dessa påverkar kommande beredskap att bilda stabila intima relationer. Tyngdpunkten i svaret ska ligga på analys och behandling av de emotionella och kognitiva faktorerna. Bl.a. de allmänna känsloteorierna ger bra bakgrundsmaterial för en sådan diskussion. I ett förtjänstfullt svar kan man även dryfta de negativa emotioner som kan vara förknippade med förälskelse.

3 p. I svaret presenteras några emotionella och kognitiva aspekter på kärlek. Svaret visar på en förståelse av det ömsesidiga samspelet mellan emotion och kognition.

5 p. I svaret beskrivs och definieras vad som avses med kärlek/förälskelse. I svaret behandlas interaktionen mellan emotioner och kognitiva faktorer på ett omfattande sätt och med hjälp av relevanta psykologiska begrepp och teorier.

Uppgift 7

Uppgiften förutsätter att man är insatt i den utvecklingspsykologiska kunskapen. I ett bra svar framställs tänkandets och de kognitiva färdigheternas utveckling i ungdomsåren (t.ex. Piagets teori, Kohlbergs teori om moralutvecklingen). Svaret kopplas också på ett vidare plan till utvecklingsfaktorer i ungdomsfasen (t.ex. identitetsutvecklingen, kamratrelationer) genom att svaret lyfter fram eventuella nyttoaspekter och hot som sociala medier kan medföra i ungdomsåldern, och framför allt vilken nytta eller skada de uppställda åldersgränserna kan ha för utvecklingen i ungdomsåren. I svaret kan man också diskutera vanliga sätt att ljuga om sin ålder vid inloggningen. I ett förtjänstfullt svar kan man också fundera över individuella skillnader.

3 p. I svaret framställs några motiveringar för åldergränserna baserade på utvecklingspsykologisk kunskap.

5 p. I svaret diskuteras på ett helhetsmässigt sätt åldersgränserna i förhållande till utvecklingspsykologiska insikter gällande 13/16-åringen. Åldersgränserna behandlas ingående ur de olika utvecklingsområdenas (t.ex. det kognitiva, det emotionella och det sociala) perspektiv.

Uppgift 8

I ett bra svar kan examinandan på ett djupgående sätt beskriva den antisociala personligheten. Han/hon kan också placera in personlighetsstörningen t.ex. i kontinuumet för psykiska störningar (neuros, personlighetsstörning, psykos) eller i klassifikationen av dem (affektiva störningar, ångeststörningar, psykotiska störningar, även ätstörningar) samt specificera den antisociala personlighetens placering bland personlighetsstörningarna (t.ex. grupperna egendomlighet, instabilitet och ångest eller enskilda personlighetsstörningar). Analysen av karaktärerna är träffande inom ramen för denna kunskap. De 3 första beskrivningarna är realistiska, de tre sista är det inte. Beskrivningarna är dock så kortfattade att de närmast kan uppfattas och fungera som bakgrundsmaterial.

3 p. Examinandens beskrivning av den antisociala personligheten går åt rätt håll och två karaktärer analyseras i förhållande till motsvarande beskrivningar.

5 p. Examinanden ger en mera djupgående beskrivning av den antisociala personligheten. Examinanden behandlar på ett sakkunnigt sätt personlighetsstörningen i förhållande till klassifikationerna av psykiska störningar och diskuterar på ett insiktsfullt sätt de valda exemplfallen i förhållande till den antisociala personligheten.

Tilläggsmaterial för lärare:

ICD-10: F60.2 Antisocial personlighet:

Personlighetsstörningarna kännetecknas av negligering av sociala plikter och en total likgiltighet gentemot andras känslor. Det råder en grov kontrast mellan beteende och rådande sociala normer. Oangenäma erfarenheter såsom straff har föga verkan på beteendet i dessa fall. Frustrationstoleransen är låg liksom också tröskeln för aggressivt och våldsamt beteende. Personen är benägen att klandra andra eller med förskönande rationaliseringar försvara det egna beteendet, som leder till konflikter med samhället.

Diagnostiska kriterier:

A. Uppfyller de allmänna kriterierna för personlighetsstörning (F60).

B. Minst tre av följande:

- (1) förhärdad likgiltighet gentemot andras känslor
- (2) ortsatt grov ansvarslöshet och nonchalant inställning till sociala normer, regler och skyldigheter
- (3) svårt att upprätthålla varaktiga människorelationer, även om det inte är svårt att etablera relationer
- (4) låg toleranströskel för frustrationer liksom även för aggressivt och våldsamt beteende
- (5) oförmåga att känna skuld eller ta lärdom av obehagliga upplevelser, särskilt av straff
- (6) en benägenhet att klandra andra eller med förskönande resonemang rättfärdiga sitt eget beteende som har lett till konfrontation med samhället.

Uppgift +9

I ett bra svar granskas skrivkunnighetens betydelse på ett mångsidigt sätt som verktyg för människans intellekt och hur genomgripande det inverkar på människans inläring, utveckling, tänkande och sätt att gestalta världen. Kulturer grundade på muntliga traditioner skiljer sig på avgörande sätt från de läskunniga kulturerna som bygger på abstrakt tänkande och logiska resonemang. Formell utbildning krävs för att utveckla sådana psykiska färdigheter som är förutsättningen för att växa in som medlem i en skriftlig kultur. Vetenskapliga begrepp, kunskapssystem och formella operationer är just det som karakteriserar skriftliga kulturer. Det skrivna språket förmedlar tidigare generationers kunskaper och erfarenheter till nya släktled. Som stöd för detta går barn och unga många år i skola för att tillägna sig de kunskaper och färdigheter som förmedlas genom läsning av böcker. Genom förmedling av skrivna sagor och berättelser öppnar sig en värld av kulturella erfarenheter och upplevelser för individen. Människans sätt att uppfatta sig själv förmedlas genom den skriftliga kulturens meningsbärande symboler. Interaktion med olika texter strukturerar familjelivet, samhällslivet och i allt högre grad också arbetslivet. Kunskapsarbete och sakkunnigverksamhet baserar sig på såväl praktisk som teoretisk beredskap. Utmaningen för den unga generationen är förutom att tillägna sig kulturkunskap via böcker också att lära sig uttrycka sig själv och sina tankar i skrift. Skrivandet spelar en väsentlig roll för inläringen. Sätten att skriva utvecklas under historiens gång och de texter genom vilka de unga idag uttrycker sig själva avviker i hög grad från motsvarande från tidigare år.

3 p. I svaret presenteras några uppfattningar om skrivkunnighetens betydelse grundade på psykologisk kunskap.

5 p. I svaret presenteras en mångsidig analys av skrivkunnighetens psykologiska effekter.

7 p. I svaret presenteras en djupgående och analytisk bedömning av skrivkunnighetens betydelse. De psykologiska verkningarna på individ- och samhällsnivå gestaltas i vid omfattning.

Uppgift +10

I ett bra svar har undersökningens resultat förklarats korrekt. När arbetsminnets kapacitet är omfattande visar ångestnivån samband med en bättre prestation i test som mäter slutledningsförmåga. När arbetsminnets kapacitet är medelmåttig visar ångestnivån inte samband med prestationen i slutledningstestet. När arbetsminnets kapacitet är begränsad kan man observera samband mellan ångestnivå och klart svagare prestationer i slutledningstestet. Enligt undersökningen reglerar arbetsminnets kapacitet ångestnivåns effekt på prestationen i test som mäter slutledningsförmåga. Undersökningens resultatet verkar i viss mån strida mot tidigare undersökningens resultat enligt vilka en lindrig spänning skulle förbättra prestationerna medan däremot ökad spänning skulle försämra prestationsnivån. Å andra sidan har dessa undersökningar utförts med vuxna personer och utan att man har undersökt arbetsminnets kapacitet. Enligt forskningen verkar det nu som om höjd ångestnivå skulle vara särskilt skadligt för barn som har en begränsad arbetsminneskapacitet. Å andra sidan antyds det att barn som har en omfattande arbetsminneskapacitet skulle prestera något bättre när ångestnivån stiger. Resultatet kan ha en praktisk betydelse t.ex. för elever med läs- och skrivsvårigheter. Det vore viktigt att inlärningsmiljön inte ökar deras ångestnivå eftersom det leder till sämre prestationer.

3 p. I svaret presenteras tolkningar som pekar i rätt riktning vad gäller undersökningens resultat samt några relevanta tankar om innebörden av dem.

5 p. Undersökningens resultatet förklaras i huvuddrag korrekt och dess innebörd utvärderas mångsidigt på psykologiska grunder.

7 p. Undersökningens resultatet är korrekt förklarat och dess innebörd analyseras på ett insiktsfullt sätt. I svaret ingår en mångsidig och djupgående analys av sambanden mellan ångestnivå, arbetsminnets kapacitet och kognitiv prestationsförmåga.